

Savunma Harcamaları: Türkiye Değerlendirmesi

Alper DOĞAN*
Emine KABAYEL**

Öz

Ülke bağımsızlığını ve güvenliğini sağlamanın en temel gereksinimi olan savunma hizmeti devletin temel görevleri arasında sayılmaktadır. Gerçekleştirilecek olan savunma hizmetinin ülke kaynaklarından ne ölçüde pay aldığı ise her zaman dikkat çekmiştir. Ayrıca savunma harcamalarının boyutu ve kapsamı da önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada savunma harcamaları teorik ve pratik olarak ele alınmıştır. Savunma harcamalarının kapsamı NATO ülkeleri (seçilmiş) olarak tercih edilmiştir. Çalışmada Türkiye’de ve seçilmiş NATO üye ülkelerinde savunma harcamalarının büyüklük ve çeşitliliği incelenmeye çalışılmış ve Türkiye’de gerçekleşen savunma harcamalarının gelişimi ve bileşimi ele alınarak savunma harcamalarının savunma sanayisi ile olan ilişkisine değinilmiştir. Çalışmada, Türkiye’de savunma harcamalarının eğitim ve sağlık harcamalarına oranla bütçeden daha az pay aldığı, Türkiye’de bütçeden yaklaşık %2 pay alan savunma harcamalarının bileşiminde araştırma geliştirme faaliyetlerine ayrılan payın arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Güvenlik, Savunma Harcamaları, Kamu Harcamaları, Savunma Sanayi, NATO.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Defense Expenditures: Evaluation of Turkey

Abstract

Defence service, which is the most basic requirement for ensuring the independence and security of the country, is considered among the fundamental duties of the state. The extent to which the defence service is allocated a share of the country's resources has always attracted attention. In addition, the size and scope of defence expenditures are also important. In this context, defence expenditures are discussed theoretically and practically in this study. The scope of defence expenditures has been preferred as NATO countries (selected). In the study, defence expenditures in selected NATO countries are examined and the development and composition of defence expenditures in Turkey are discussed and the relationship between defence expenditures and the defence industry is mentioned. In the study, it is concluded that defence expenditures in Turkey have a lower share in the budget compared to education and health expenditures, and that the share allocated to research and development activities has increased in the composition of defence expenditures, which has a share of approximately 2% in the budget in Turkey.

Keywords: National Security, Defense Expenditures, Public Expenditures, Defense Industry, NATO.

Article Type: Research Article

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, alper.dogan@ikc.edu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-2038-2563

** Gelir Uzman Yrd., Antalya Vergi Dairesi Başkanlığı, emine.kabayell@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-2827-9432

1. GİRİŞ

Savunma sanayisinin ve savunma harcamalarının dünya ekonomisindeki yeri, büyüklüğü ve önemi dikkat çekmektedir. Yaşanan büyük savaşlar, ülkeler arasındaki siyasi çekişmeler ve hain terör olayları savunma harcamalarının kapsam ve boyutunu artırmıştır. Savunma harcamaları bazen verimsiz bazen de verimli harcama olarak nitelendirilmiştir. Yazında, savunma harcamalarının, çeşitli yollarla ekonomiye enjekte edilmiş, üretimi ve yatırımları olumsuz etkilemeden hatta bu değişkenleri olumlu etkileyerek, büyümeye katkı sağladığı anlayışına dayanan görüşler yer almaktadır. Bunun aksine, savunma harcamalarının verimsiz olduğunu ve kaynakların verimli alanlardan uzaklaştırılma sebebi olduğuna yönelik görüşler de sıklıkla yazında yer almıştır. Savunma harcamalarının seyri sürekli değişmektedir. 2000 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik krizin ardından, Türkiye ekonomisi gelişme içerisine girmiş, ekonomik veriler olumlu seyretmeye başlamış, işsizlik enflasyon cari açık vb. yapısal sorunlarının dışında, Türkiye ekonomisinde olumlu süreç küresel ekonomik krize kadar devam etmiştir. ABD kaynaklı 2008 küresel krizi ile birlikte Türkiye ekonomisi de krizden olumsuz etkilenmiş, ekonomik verilerde bozulmalar meydana gelmiştir. Fakat tüm sektörlerde meydana gelen düşüşlere rağmen savunma harcamaları küresel krizden pek etkilenmemiştir. Bunun nedeni ise, savunma harcamalarının stratejik açıdan farklı dinamiklere sahip olması ve savunmanın ulusal güvenlik açısından önem arz etmesidir. Savunma harcamalarının her ne kadar fırsat maliyeti olsa da çeşitli alanlarda olumlu gelişmeler yaşanmasına yardımcı olmaktadır. Savunma sanayisinin gelişmesi dış ticaret, istihdam ve büyüme üzerinde çeşitli etkiler barındırmaktadır. Bütçeden önemli miktarda pay alan ve toplum için başat rolde olan eğitim ve sağlık harcamaları da savunma harcamaları ile birlikte irdelenmesi gereken diğer kalemlerdendir. Çünkü bu iki harcama kalemi, toplumun gelişmesi ve kalkınması için önemli dışsallıkları barındırmaktadır. Çalışmada Türkiye ve NATO üye ülkelerine ait savunma harcamaları büyüklükleri incelenmeye çalışılmıştır. Bununla beraber, savunma harcamalarının ekonomideki payı, savunma harcamalarının bileşimi ve savunma harcamalarının diğer ana kamu harcamalarından olan eğitim ve sağlık harcamalarına kıyasla bütçedeki büyüklükleri bakımından kıyaslamalar yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Savunma Harcamaları Kavramı

Eski çağlardan günümüze kadar olan süreçte, devletin en önemli belirtisi olan hizmet savunmadır. Savunma ise, “*devletin egemenliğinin diğer devletlerin egemenlik iddialarına, müdahalelerine karşı korunması*” anlamına gelmektedir (Bulutoğlu,1988: 368). Savunma hizmeti, ortak tüketime haiz olmakla beraber caydırma ve püskürtme olmak üzere iki açıdan fayda sağlamaktadır. Savunma hizmetinin bileşenlerinden olan caydırma işlevinden ülkede yer alan herkes faydalanmakta ve dışlanamamaktadır¹. Herhangi bir saldırı gerçekleşmesiyle birlikte karşılık verme anlamına gelen püskürtme işlevinden ise saldırıya uğrayan bölge, diğer bölgelerden ayrılarak daha yoğun fayda sağlamaktadır. Kısaca diğer bölgeler dışlanmaktadır. Ayrıca barış döneminde savunma eğitimi, araç-gereç ve malzeme harcamaları yapılmaktadır. Tüm bu hizmetler ise kamu harcamaları içerisinde savunma harcaması olarak isimlendirilmektedir (Bulutoğlu, 1988: 270-271; Giray, 2004: 183).

Devletin temel görevleri arasında sayılan savunma; barış, ekonomik istikrar, bireysel ve ulusal özgürlüklerin sağlanması, risklere ve tehditlere karşı koruma, caydırma ve ulusal güvenliğin sağlanması şeklinde çeşitli çıktılara sahiptir. Savunmanın çıktıları, ulusal refaha veya GSYİH'ye katkıda bulunan barıştan sağlanan maliyet tasarruflarını ve silahlı kuvvetler ile ulusal savunma sanayilerinin istihdama,

¹ Sunulan mal ve hizmetten toplumun tüm bireylerinin yararlanması ve bunların sunulmasının veya kullanılmasının engellenememesi dışlanamama durumudur (Akdoğan, 2021: 43). Toplumdaki bireylerin mal ve hizmete olan taleplerini belli etmeyip, her halükârda üretilip sunulacağını bildikleri için taleplerini açıklamamaları durumuna bedavacılık eğilimi denilmektedir (Akgül Yılmaz, 2019: 25).

teknolojiye, ihracata ve ithalat tasarrufuna katkısı gibi ekonomik faydalar sağlamanın yanında dış politika yararları, barışı korumaya/sağlamaya ve afet yardımına katkıları ile bir ulusun prestijini ve "iyi hissetme unsurunu" içeren ekonomik olmayan faydalar da sağlamaktadır. Ancak özellikle de ekonomik olmayan savunma çıktılarının ölçülmesi ve parasal olarak değerlendirilmesi zor olması ve savunmanın kamu malı özelliklerini barındırması sebebiyle savunma hizmetinin çıktısının ölçülmemesi sorunu artırmaktadır (Hartley, 2020: 32).

Savunma harcamaları devletin yapmasının zorunlu olduğu, vazgeçmenin ülkenin egemenliğinin korunması bakımından mümkün olmadığı harcamalardır. Bu bakımdan savunma harcamalarına bütçeden ayrılan payın çok fazla ya da çok az olması beraberinde çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Ayrıca savunma harcamalarının doğurduğu olumlu ve olumsuz birtakım etkiler de bulunmaktadır. Savunma harcamaları, fırsat maliyetleri ile varlığını sürdürmektedir. Özellikle savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri arz yanlı unsurları baz alan görüştür. Bu görüşe göre savunma harcamaları AR-GE çalışmalarına kanalize edildiği takdirde olumlu dışsallık oluşturarak diğer sektörleri de etkileyecek düzeyde teknolojik gelişmeleri meydana getirmektedir. Özellikle savunma harcamalarının meydana getirdiği olumlu dışsallıklardan beslenen savunma sanayisi geliştirilmesi, ilgili dışsallıkların yatırımları desteklemesi gibi sonuçları sağlaması savunma harcamalarının çarpan etkisini göstermektedir (Giray, 2004: 183-184).

Bu görüşe paralel olarak Hartley (2020)'e göre, savunma harcamaları sadece tehditlerle değil yeni teknolojiler ile de etkileşim içindedir. Savunma, yeni ve daha pahalı silahlara yol açan teknik ilerlemelerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Tarihte, yay ve okların yerini silahlar, süvarilerin yerini tanklar almış, uçaklar ve füzeler yeni silahlar olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen süreçte nükleer silahlar bazı konvansiyonel kuvvetlerin yerini almıştır. Nükleer enerjiyle çalışan denizaltılar geleneksel savaş gemilerinin yerini almış ve uzay, savaş için yeni bir sınır olarak tanımlanmıştır. Bu gelişmeler paralelinde iletişimin önemi artmış ve siber savaş ortaya çıkmıştır. Bu tür yeni teknolojiler, yeni silah endüstrileri ile yeni savaş kuvvetleri ve hatta tamamen yeni silahlı kuvvetler (örneğin hava kuvvetleri) ile sonuçlanmıştır. Hartley (2020), savunma harcamalarının maliyetinin yüksek olmasının yanında ortaya çıkardığı olumlu dışsallıklar nedeniyle politik anlamda göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır (Hartley, 2020: 1-2). Diğer görüş olan neoklasik yaklaşımda ise savunma harcamalarının büyümeye olan olumsuz etkileri vurgulanır. Bu görüşte savunma harcamaları; verimli alanlara kullanılması gereken kaynakları bu amaçlardan saptırır. Yüksek verimlilik içeren veya büyümeye daha fazla katkı sağlayacak olan harcamaların -sadece kamu harcamalarının değil ilintili olan özel sektör harcamalarını da- bu durumdan olumsuz etkilediği savunulmaktadır. Kamusal mal olan savunma harcamalarının bedelinin tespit edilememesi sebebiyle artan savunma harcamalarının, bütçe dengesini bozacağını bunun da vergi yükünün artışına sebep olacağı belirtilmektedir (Giray, 2004: 184). Savunma harcamalarının bir diğer etkisi ise dış ticarete yöneliktir. Ülkenin savunma harcamaları, makine, teçhizat üretimine yönlendirildiği takdirde üretilen bu malların ihraç edilmesi sonucunda dış ticaret göstergelerini olumlu etkileyebilmektedir. Ayrıca savunma harcamalarının savunma sanayisine yönlendirilmesi ile üretilecek olan silahların türüne göre istihdam da olumlu etkilenmektedir. Ancak burada üretilecek olan silahlar yoğun ve ileri derece teknoloji girdisi gerektirirse istihdamın doğrudan artmasına neden olamamaktadır (Başar ve Künü, 2012: 7-8).

Bu sebeple savunma harcamalarının optimal düzeyinin bulunması; oldukça güç olmakla beraber meydana getireceği sorunlar nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Bu bakış açıları ile savunma harcamalarının kapsamı önemli bir unsur olarak gösterilebilir. Savunma harcamalarının gerekliliği ve büyüklüğü kadar önemli olan bir diğer konu ise savunma harcamalarının hangi kalemleri kapsadığı başka bir deyişle savunma harcamaları için ayrılan kaynakların bu başlık altında hangi faaliyet konularını finanse ettiği.

Savunma harcamaları kavramının hangi bileşenleri kapsadığı konusunda ise bazı farklı görüşler bulunmaktadır. Brzoska (1995: 47-48) savunma harcamalarını; “İlgili ülkenin askerler ve silahlı kuvvetleri ile ilgili diğer birimler ve kişiler için, silahlı kuvvetler tarafından satın alınan mallar ve sivillerden alınan hizmetler için belirli bir süre boyunca, genellikle bir yıl boyunca yapılan ödemelerin toplamı” olarak tanımlamıştır. Tügen (1988: 287) ise; “Savunma hizmetine tahsis edilmiş askeri ve sivil personelle ilgili harcamalardan, bu sektörle ilgili araç ve gereçlerin (silah, ekipman vs.) üretimi ve satın alınması, bunların bakımı ve onarım giderlerinden, bina vb. inşaa faaliyetlerinden, araştırma-geliştirme harcamalarından oluşmaktadır.” şeklinde dar anlamda savunma harcamaları tanımlanması yapmıştır. Tügen bu kalemlerin dışında savunma harcamalarına dolaylı olarak etki eden; asker benzeri güvenlik güçleri, silah üretimi yapan teşebbüsler ya da olağanüstü dönemde silah üretimi yapacak olan sivil teşebbüsler, yiyecek stokları ve hammadde stokları kalemlerinin eklenmesiyle geniş anlamda savunma harcamaları kavramına erişilebileceğini belirtmiştir (Tügen, 1988: 287). NATO ise savunma harcamalarını, “bir ulusal hükümet tarafından özellikle silahlı kuvvetlerinin, müttefiklerin veya ittifakların ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ödemeler” olarak tanımlamaktadır (North Atlantic Treaty Organization- NATO, 2021: 15).

MacDonald (1997), devletlerin bazı amaçlar ekseninde harcamaların kapsamını belirlediklerini ve harcamalarını bu bakış açısı ile sınıflandırdıklarını belirtmiştir. MacDonald bu harcamaları; ulusal savunma, iç güvenlik, tören ve ulusal prestij, ulusal kalkınma olarak dört başlık şeklinde vurgulamıştır (MacDonald, 1997’den aktaran Ceyhan ve Asiloğulları, 2019: 27).

Yazındaki farklı tanımlamalar ve ülkelerin savunma harcamalarını kendi istek ve amaçlarına göre belirlemekte özgür olmaları sebebiyle savunma harcamaları kavramının hangi kalemleri içerdiğine dair kesin bir cevap verilememektedir (Brzoska, 1995: 47). IMF, NATO ve BM tarafından da savunma harcamaları tanımı yapılmıştır. İlgili tanımlamalardaki savunma harcamalarına ilişkin unsurlar Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo-1’deki semboller; X: Savunma harcamalarına dâhil, - : Savunma harcamalarına dâhil değil. Xb: Eğer savunma organizasyonu tarafından yönetiliyor ve finanse ediliyorsa. Xc: Askeri faaliyetler için eğitilip, donatıldığı ve mevcut olduğu hükmü verildiği zamanı göstermektedir.

Tablo 1. NATO, IMF ve BM Tarafından Tanımlanan Savunma Harcamalarının Kapsamı

Savunma Harcaması Kalemleri	NATO	IMF	BM
Savunma Güç ve Destekçileri İçin Yapılan Harcamalar			
• Asker ve görevli (personel) ödemeleri	X	X	X
• Askeri organizasyonlarla ilgili veya ordu içindeki teknisyen, bürokrat vs. ücretleri	X	X	X
• Tıbbi hizmetler, vergisel ayrıcalıklar ve sosyal faydalar (Akrabalar dâhil)	X	X	X
• Emeklilik maaşı	X	-	X
• Askeri okullar, hastaneler vb.	X	X	?
• Silah harcamaları (ithal silahlar dâhil)	X	X	X

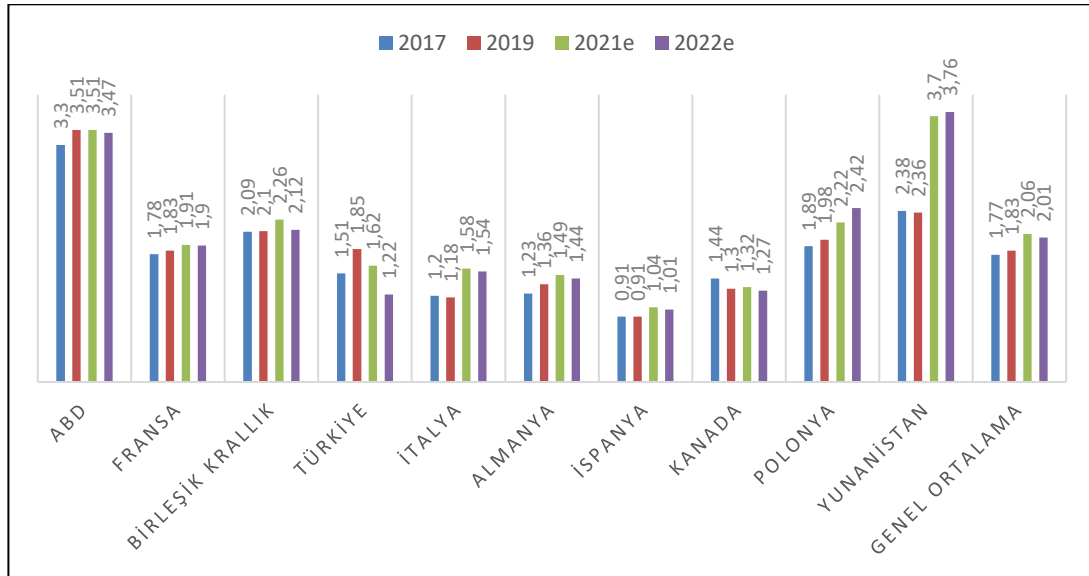
<ul style="list-style-type: none"> Altyapı yatırımları, binalar vb. Bakım ve onarım Diğer malların tedariki Askeri araştırma ve geliştirme	X	X	X
Askeri/Savunma/Stratejik Amaçlarla ilgili Diğer Harcamalar <ul style="list-style-type: none"> Stratejik malların stoklanması Silah ve üretim yerleri vb. korumak Silah üretim sübvansiyonları/ Değişim Sübvansiyonları Diğer ülkelere yapılan askeri yardımlar Uluslararası organizasyonlara katkılar (Askeri anlaşmalar, BM barışın korunması vb.) Sivil savunma	Xb	-	-
Eski Askeri Güçler/Faaliyetlere Yapılan Harcamalar <ul style="list-style-type: none"> Gazilere sağlanan menfaatler vb. Savaş borçları	-	-	-
Diğer Güçlere Yapılan Harcamalar <ul style="list-style-type: none"> Orduya bağlı olmayan güçler/Jandarma gücü Sınırlar/Gümrük muhafızları Polis idaresi	Xc	Xc	Xc
Diğer Hesaplardaki Harcamalar			

• Yardım/Felaketten kurtarma	X	-	-
• Birleşmiş Milletler Barışı Koruma	X	X	-
Gelecek Harcamalar İçin Yükümlülükler			
• Kredi temini	X	X	-

Kaynak: Brzoska, 1995: 48-49'dan aktaran Giray, 2004: 184-185.

İlgili tanımlamalarda yer alan farklılıklar nedeniyle ülkelerin gerçekleştirdiği savunma harcamalarının sayısal değerlerinde değişiklikler bulunabilmektedir. Bu nedenle karşılaştırma yapabilmek için tanımlamaların her birinin kendi içinde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır (Giray, 2004: 184-185).

NATO tarafından yapılan tanımlamanın diğer tanımlamalara kıyasla detaylı olması nedeniyle ülke karşılaştırması yapabilmek için NATO'ya ait tanımlama esas alınmıştır. Şekil 1'de NATO ülkelerinin savunma harcamalarının -2015 yılı baz alınarak hesaplanan-, GSYİH içindeki payı yer almaktadır. Askeri güç endeksi² verilerine göre NATO ülkeleri içerisinde en güçlü 10 ülkenin savunma harcamaları Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. GSYİH'nin Payı Olarak Savunma Harcamaları ve Yıllık Reel Değişim (2015 Baz Yılına Göre %), (NATO, 2022: 8).

Şekil 1'de NATO ülkeleri içerisindeki en güçlü 10 ülkenin savunma harcamalarının GSYİH içindeki payları gösterilmiştir. 2021e ve 2022e NATO'nun tahmini verileridir. 2017-2019, 2021 ve 2022 yıllarına ait verilerden oluşan Şekil 1'de; 2017 yılı savunma harcamaları ortalaması 1,77, 2019 yılına ait ortalama 1,83 ve 2021 yılına ait ortalama 2,06, 2022 yılı için ise 2,01 olarak belirtilmiştir. 2017, 2019, 2021, 2022 yıllarına ait olan savunma harcamaları ortalamasının her seferinde üstünde kalan ülkeler; ABD, Birleşik Krallık, Polonya ve Yunanistan olarak sıralanmaktadır. NATO tarafından 2021 yılında

² Askeri güç endeksi, Global Firepower tarafından 50'den fazla unsurun kullanılarak hesaplanmaktadır (Global Firepower, 2021).

yayınlanan rapora göre; ABD'nin yaptığı savunma harcamaları içerisindeki en büyük pay 2019 yılı için % 38 ile personel harcamalarına ait iken onu takip eden kalemler diğer harcamalar başlığı altında incelenen işletme ve bakım harcamaları, diğer AR-GE harcamaları ve AR-GE harcamalarıdır. Birleşik Krallık'ın savunma harcamalarının dağılımındaki en büyük pay 2019 yılı için %40 ile diğer harcamalar yer almaktadır. Bu dağılımda Polonya için en büyük pay %48 ile personel harcamalarına aittir. Özellikle Yunanistan için 2021 ve 2022 yıllarına ait tahmin edilen verilerdeki artış dikkat çekicidir. Yunanistan'ın yaptığı savunma hizmetleri içerisinde en büyük pay 2019 yılı için %76,88 ile personel harcamalarına ayrılmaktadır. Türkiye ise sadece 2019 yılında ortalamanın üzerinde yer alan paya sahiptir. Ayrıca Türkiye'nin savunma harcamaları kalemi içindeki en büyük pay 2019 yılı için %48 ile personel harcamalarına ayrılmıştır (NATO, 2021: 5). NATO üyelerinin neredeyse tümünün, 2019'da savunma yükleri (Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı) artmıştır. Seçilen NATO ülkelerinin savunma harcamalarının genel ortalaması 2017'den itibaren artışını sürdürmüştür.

2.2. Savunma Harcamalarının Düzeyini Belirleyen Unsurlar

Savunma harcamaları bir ülkenin ulusal güvenliğini korumak adına devlet egemenliğinin sürdürülebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca savunma hizmeti toplumun ortak tüketiminde söz konusu olduğu için fiyatlandırılmamaktadır³. Bu nedenle bu harcama sınıfının diğer harcama sınıflarına fırsat maliyeti oluşturduğu da söylenebilir. Kısaca savunma harcamalarının maliyetinin bütçedeki karşılığı (fiyatı) sayısal olarak görünür durumdayken, hizmetin sunulması esnasındaki fiyatının ise sıfır olduğu söylenebilir (Deger ve Sen, 1995: 294).

Savunma harcamaları kalemlerinin çok fazla sayıda olması ve “devletin sınırlı bir kaynağı olması nedeniyle savunma harcaması için yapılan her birim artış, devletin başka kamu hizmetleri için kullanacağı kaynakta azalma olması anlamına gelmektedir ve bu da büyümeyi erteleyebilir.” (Asiloğulları, 2020: 132). Ancak özellikle ülke bağımsızlığının korunabilmesi için gerekli olması bir nevi bu harcamaların zorunlu olması sebebiyle savunma harcamalarının optimal düzeyde gerçekleşmesi gerekmektedir ve bu harcamanın optimal düzeyde olmasını belirleyen bazı durumlar bulunmaktadır. Savunma harcamalarının düzeyini; jeopolitik konum, GSYİH ve bütçe kısıtlaması, teknoloji düzeyi, ülkede uygulanan siyasi rejim ve üyesi olunan uluslararası örgütler gibi çeşitli unsurlar tarafından etkilenmektedir. Ülkelerin buldukları coğrafi konumda var olan terör, sınır anlaşmazlıkları, etnik çatışmalar savunma harcamalarını artırıcı etkide bulunmaktadır. Yine ülkelerin teknoloji düzeyinin yüksek olması ve savunma hizmeti için araştırma geliştirme faaliyetlerine önem verilmesi, ülkede yapılan savunma harcamalarının caydırıcılık fonksiyonunu artırmaktadır. Silahlanma yarışı ve komşu ülkelerin savunma harcamaları da savunma harcamalarını artıran unsurlar arasında gösterilebilir (Peynirci, 2019: 26-30).

Savunma sanayisi gelişmiş olan ülkelerde yüksek oranda savunma harcaması yapılmaktadır. Fakat gelişmiş ülkeler, savunma sanayisi gelişmemiş olan ülkelerdeki savunma harcaması oranında, silah üreten ülkelere bağımlı olma durumundan bertaraf olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarına ayrılan pay yüksektir. Bu ülkelerde savunma harcamalarına ayrılan büyük bütçe payı, mevcut teknolojinin güncel tutulması ve araştırma geliştirme alanlarında kullanılmaktadır (Bayraktar, 2019: 16). Savunma sanayisinin gelişmesiyle birlikte yerli üretim silahların kullanılmasıyla kaynağın dışa akmasını sağlamanın yanında üretilenlerin ihraç edilmesiyle ödemeler dengesine çift taraflı katkıda bulunabilecektir. Olumlu dışsallık oluşturan savunma sanayisi; hem gerçekleştirdiği teknolojik gelişmelerle ve üretim- kopyalama faaliyetleri ile özel yatırımları etkilemesi hem güvenlik tedbirleri kapsamında teknolojik gelişmeyi sağlayarak caydırıcılık unsurunu artırması hem de yapılan üretimler

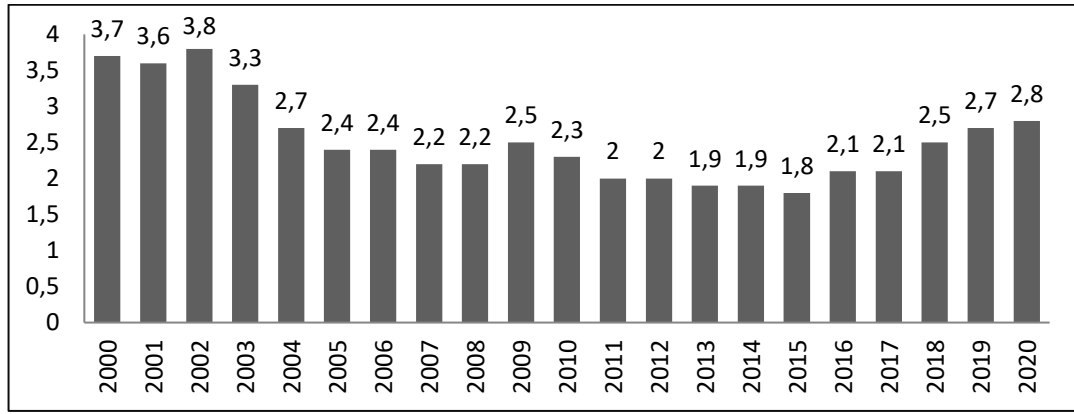
³ Bireysel tüketime konu olmayıp bireysel fayda elde edilmediği için tam kamusal mal ve hizmetlerin fiyatı oluşmamaktadır (Akgül Yılmaz, 2019: 26).

sayesinde ihracat gelirlerini artırması bakımından olumlu sonuçlar doğuracaktır (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004: 161; Canbay, 2020: 19-20).

Devletlerin katılmış olduğu uluslararası ittifaklar, savunma harcamalarını etkileyen bir diğer önemli unsurdur. Devletlerin, bir ittifak içerisinde girmesi ile tek başına bastırılamayacak büyüklükteki saldırıların ya da tehlikelerin üstesinden gelinebilmesi bakımından faydalı sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle ittifak üyesi ülkeler yoğun teknoloji sahibi ya da yoğun emek sahibi oluşlarına göre farklı açılardan ittifaka katkıda bulunmaktadır. Teknolojik açıdan gelişmiş ülkeler daha çok silah üretip sunmakla iştigal olurken emek arzı fazla olan ülkeler ise savunma konusunda insan gücünü kullanmaktadırlar. Bu şekilde ittifak üyesi olan ülkeler maliyet tasarrufu sağlayabilmektedirler. Ancak ittifaklar bu faydanın yanında üye ülkeler arasında çıkacak olan bir problemde egemenlik/bağımsızlık konusunda bazı aşınmalar da meydana getirebilmektedir (Bulutoglu, 1988: 274-276).

2.3. Türkiye’de Savunma Harcamalarının Değerlendirilmesi

Ülkenin bağımsızlığını korumak amacıyla gerçekleştirilen savunma hizmeti bütçede savunma harcamaları adı altında birleştirilir. Türkiye’de savunma harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 2000-2020 yılları arasındaki gelişimi Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2. Türkiye’de Savunma Harcamaları/GSYİH Oranı (2000-2020), (Dünya Bankası (The World Bank), 2021: s.y).

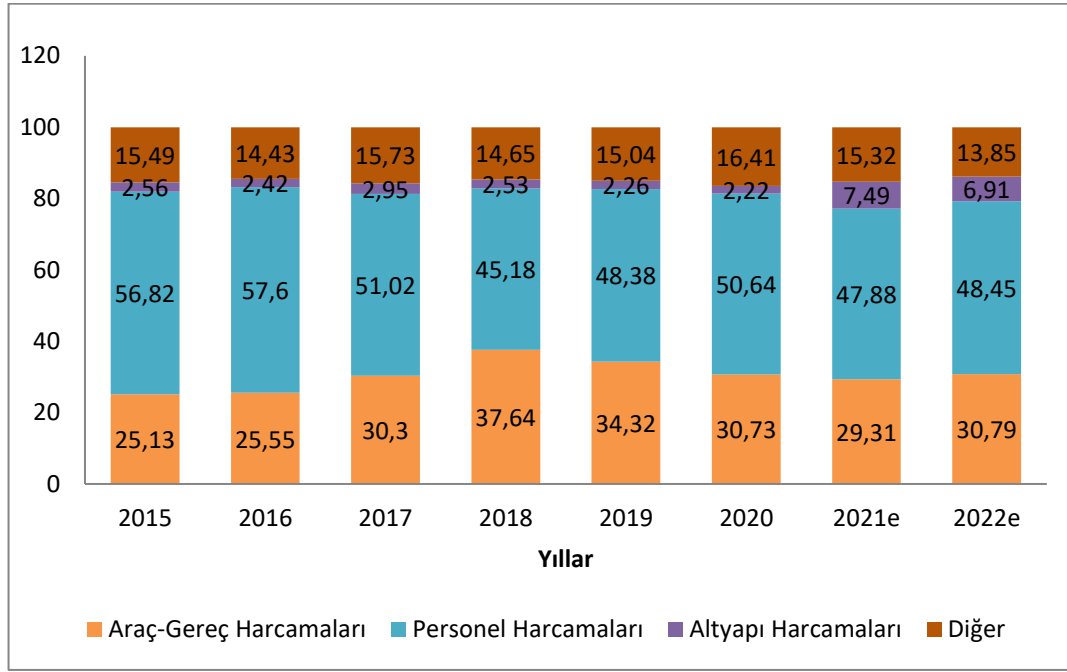
Şekil 2’de 2000-2020 yılları arasında Türkiye’nin savunma harcamaları verilmiştir. Savunma harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 2002 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış ve 2009 yılına kadar azalmıştır. 2009 yılında artmış ve 2015 yılına kadar nispeten azalmıştır. 2016 yılından 2020’ye kadar ise savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı sürekli artış göstermiştir.

Savunma harcamalarının bileşenleri, savunma harcamalarının nominal büyüklüğünü anlamlandırmada yardımcı olmaktadır. NATO, ülkelerin savunma harcamaları içerisinde yer alan bileşenlerin paylarını detaylandırmış ve verilerini raporlamaktadır. NATO, savunma harcamalarını;

- Ekipman (tedarik ve yapım + AR-GE),
- Personel (Operasyonel maliyetler),
- Altyapı,
- Diğer (Bakım ve diğer çeşitli harcamalar) ana başlıklar altında sınıflamıştır.

Buna göre Türkiye’nin 2013-2021 yılları arasındaki savunma harcamalarının dağılımı Şekil 3’de yer almaktadır.

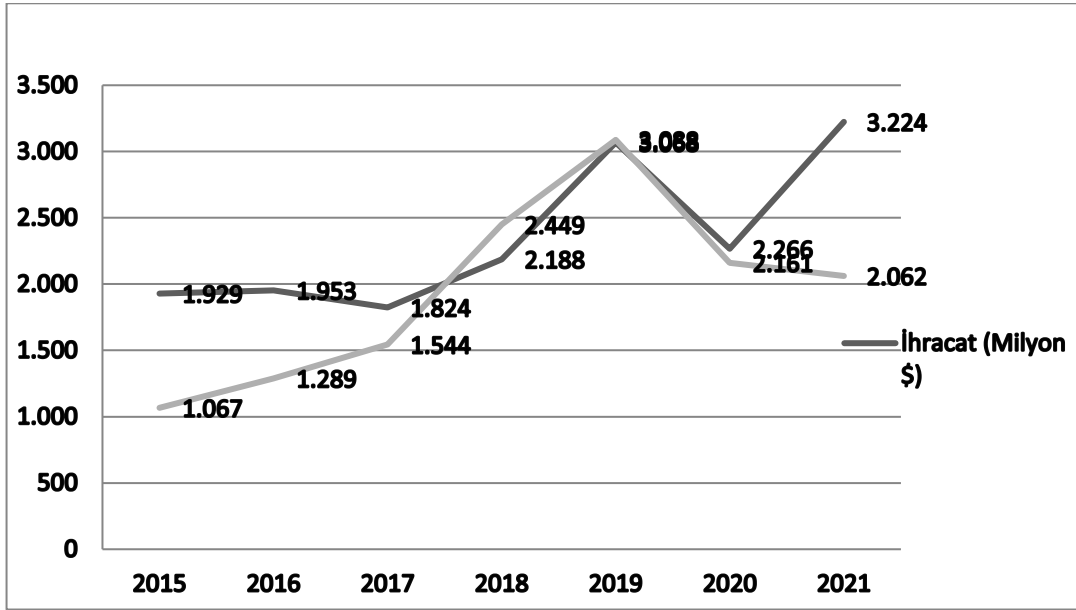
Şekil 3. Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ana Kategorilere Göre Dağılımı (Toplam Savunma Harcamalarının Yüzdesi), (NATO, 2022: 5).

Şekil 3’te yer alan verilere göre; AR-GE Harcamaları; büyük ekipman harcamasını ve ana ekipmana ayrılmış AR-GE’yi; personel harcamaları, savunma ve sivil harcamaları ve emekli maaşlarını; altyapı harcamaları, NATO ortak altyapısını ve ulusal savunma yapımları; diğer harcamalar ise işletme ve bakım harcamalarını, diğer AR-GE harcamalarını ve yukarıda belirtilen kategoriler arasında tahsis edilmeyen harcamaları içermektedir (NATO, 2022: 5). Şekil 3’e göre Türkiye’nin savunma harcamaları içerisindeki en büyük pay personel harcamalarına ayrılmıştır. Personel harcamaları 2015-2021 yılları arasında savunma harcamaları içerisinde ortalama olarak %50 pay almıştır. 2018 ve 2019 yıllarında personel harcamaları nispeten azalmıştır. Savunma harcamaları içerisindeki ikinci en büyük pay ise AR-GE harcamalarını da kapsayan Araç-Gereç harcamalarına aittir. NATO’nun 2014 yılında yaptığı Galler Zirvesi’nde oluşturulan deklarasyonun 14. Maddesine göre müttefik ülkelerin daha güçlü bir savunma sanayi iş birliğini sağlayabilmeleri amacıyla müttefiklerin savunma bütçelerinin %20’sinden fazlasını Araştırma ve Geliştirme alanında kullanılması hedeflenmiştir (NATO, 2014: s.y.). Özellikle AR-GE için ayrılan pay, 2017 yılından itibaren %25’in üzerinde seyretmiştir (NATO, 2021: 5). Altyapı harcamaları ise savunma harcamaları içinde % 3’lük bir paya sahiptir. Diğer harcamalar başlığı altında incelenen işletme ve bakım harcamaları, diğer AR-GE harcamaları ve diğer belirtilen kategoriler arasında tahsis edilmeyen harcamalar ortalama % 15,11 oranında pay almıştır.

Yazında verimsiz kamu harcamaları⁴ olarak nitelendirilen savunma harcamaları, kaynakların üretken alanlara harcanmasına alternatif maliyet oluşturarak milli gelirin azalmasına sebep olmaktadır. Ancak bu durum savunma harcamalarının kendi içinde nasıl pay edildiğine de bağlı olmaktadır. Eğer savunma harcamaları üretken olan (AR-GE gibi) kategorilere ağırlık verilerek pay edilirse, milli gelire olumlu katkı sağlayacak çıktılar elde edilmesine de yardımcı olabileceği öngörülmektedir (Ay, 2018: 129). Özellikle arz odaklı görüş tarafından savunulan; savunma sanayinin gelişimi için kullanılan savunma harcamaları, diğer sektörlerin canlanmasına yardımcı olmaktadır (Bayram, 2020: 179). Bu açıdan Türkiye’nin 2015-2021 yılları arasındaki savunma harcamalarından AR-GE’ye ayırdığı paylardaki artış göz önüne alınarak savunma sanayi tarafından gerçekleştirilen dış ticaret verilerinin

⁴ Verimsiz kamu harcamaları, doğrudan üretkenlik doğurmayan harcamalardır (Mutluer, Öner ve Kesik, 2016: 105).

değerlendirilmesi dışa bağımlılık sorununu anlatmaya yardımcı olabilir. Şekil 4'te 2015-2021 yılları arasında Türkiye'nin savunma sanayi ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

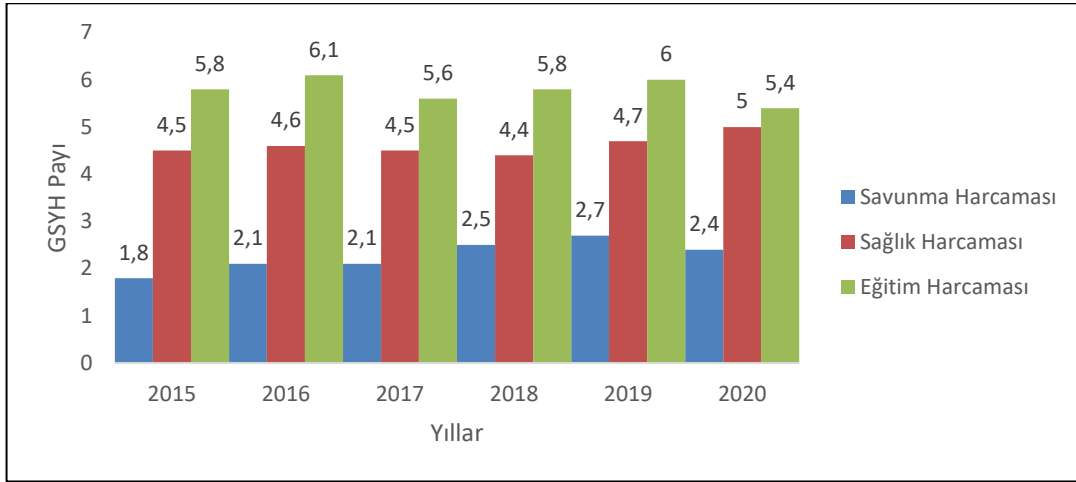

Şekil 4. Türkiye’de Savunma Sanayi İhracat ve İthalat Verileri (Milyon \$), (SASAD, 2019; 2020; 2021).

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) tarafından yayımlanan Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporu’nda yer alan verilere göre savunma sanayi ihracat gelirlerinin 2019 yılına kadar -2017 hariç- sürekli arttığı söylenebilir. 2018-2019 yıllarında ihracatın yüksek artış sebeplerinin; çevre ülkelerin bulunduğu karışıklıklar, ABD ve Avrupa ülkelerine karşı off-set yükümlülüklerimizin bulunması ile orta doğu ülkeleri, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin silah bazlı pazarın gelişmesi olarak gösterilebilir. Ayrıca özgün silah üretiminin gerçekleştirilmesi ile ihracat gelirlerinin artması da yadsınamaz gerçekliğe sahip görülmektedir (SASAD, 2019: 16-34) 2020 yılında küresel salgının da etkisi ile azalan ihracat, 2021 yılında %42’lik artış ile tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır (SASAD, 2021: 28).

Kıt kaynaklar arasından savunma harcamalarına ayrılan pay üretken olarak adlandırılan diğer hizmetler için -özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri için- fırsat maliyeti oluşturmaktadır. Bazı görüşlere göre devletin sahip olduğu kaynakların, eğitim ve sağlık hizmetleri yerine savunmaya ayrılmasını ekonomik büyümeye olumsuz etkide bulunduğunu savunmaktadır (Bayram, 2020:179-184). Çoğu ülkede, savunma harcamalarının GSMH içindeki payının eğitim ve sağlık harcamalarından daha büyük olduğu belirtilmektedir (Giray, 2004: 182-183). Savunma harcamaları ile refah harcamaları olarak adlandırılan eğitim ve sağlık harcamalarının arasındaki bütçe takasının olumlu, olumsuz ya da etkisiz olmasına yönelik çeşitli ampirik çalışmalar yapılmış fakat ortak bir sonuca ulaşılammıştır (Özsoy, 2002: 130). Sosyal devlet olmanın gereği olarak sunulan eğitim hizmeti beşerî sermaye oluşturarak olumlu dışsallıklar yoluyla ekonomik büyümeye doğrudan ve dolaylı yönde etki etmektedir. Keza sağlık hizmetinin insan hakları içerisinde sayılması ve anayasal olarak koruma altına alınan bir hak olması, devlet tarafından yerine getirilmesi gereken diğer önemli bir görevdir (Aytaç, 2017: 43). Deger ve Sen (1995: 295-296), savunma harcamalarının, ulusal güvenliği sağlayarak toplumsal refahın artacağını ve askeri personelin eğitilmesi, altyapının oluşturulması, savunma hizmetindeki araştırma ve geliştirme yoluyla teknik ilerlemenin artırılması bakımından toplam faktör verimliliğinin artırabileceğini vurgular. Ancak devamında, savunma harcamalarının artırılması uğruna eğitim harcamalarının azaltılması -yani bu iki kamu malı arasında değiş tokuş gerçekleştirildiği takdirde- ekonomik büyümenin olumsuz

etkilenebileceğini vurgular. Savunma harcaması, eğitim harcaması ve sağlık harcamalarının GSYİH içindeki paylarının 2015-2020 yıllarına ait verileri Şekil 5'te yer almaktadır.

Şekil 5. Türkiye’de Savunma Harcamaları, Sağlık Harcamaları ve Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı, (SIPRI, 2021; Statista, 2021: s.y.; TÜİK, 2021a: s.y., TÜİK, 2021b: s.y.).

Şekil 5’te görüldüğü üzere Türkiye’de toplam eğitim harcamaları ise bu üç harcama içerisindeki en büyük paya sahiptir. Eğitim harcamaları yıllar itibarıyla bazı dönemlerde düşme eğilimi gösterse bile en yüksek payı alma özelliğini kaybetmemiştir. Toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı çok fazla değişiklik göstermemiş ve ortalama olarak %4,6 düzeyinde seyretmiştir. Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı, eğitim ve sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payını aşmamaktadır. Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı 2015’ten beri sürekli artış göstermiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsamı

Bu çalışma, milli egemenliğin en önemli göstergelerinden biri olan milli savunma hizmetinin NATO ve Türkiye özelinde değerlendirilerek, betimsel bir analiz ortaya koymaktır. Yapılan literatür taraması sonucu, ülkelerin savunma harcamalarını sürdürülebilir bir şekilde artırma eğiliminde olduğunu ve bu süreç içerisinde birçok harcama kanalına kaynak tahsis ettiklerini göstermektedir. Bu eğilim önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmanın kapsamında, Türkiye özelinde mali ve ekonomik göstergeler doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3.2. Verilerin Analizi ve Bulgular

SIPRI tarafından yayımlanan bir rapora göre, 2020’de dünya genelinde savunma harcamalarında %2,6 artış meydana gelmiştir. Tabii bunda Covid-19 salgınının ekonomik etkileri nedeniyle küresel gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) %4,4 daraldığı bir yıl olmasının da etkisi de vurgulanmıştır. Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı anlamına gelen savunma yükünün küresel ortalaması 2019’da % 2,2 iken 2020’de % 2,4’e ulaşmıştır. Bu artış ise 2009 yılından sonra görülen en büyük artış olarak yorumlanmıştır (SIPRI, 2021: s.y.). Yine SIPRI tarafından yayımlanan bir rapora göre dünyada savunma harcamaları 2021 yılında da büyümeye devam ederek 2,1 trilyon dolara ulaşmıştır. Ki bu tutar tüm zamanların en yüksek seviyesidir. 2021 yılında savunma harcamalarının küresel ortalaması 2,2 seviyesinde gerçekleşmiştir (SIPRI, 2022: s.y.). Bu bağlamda, küresel düzeyde savunma harcamalarının aynı konjonktürel aralıkta gerçekleştiği söylenebilir.

Türkiye’de savunma harcamaları özelinde veriler değerlendirildiğinde, 11. Kalkınma Planı’nda öncelikli gelişme alanları içerisinde sayılan savunma sanayii konusunda; “sürekli gelişim anlayışı ile

azami ölçüde milli teknolojiler ve yerli imkânlarla karşılamak ve savunma ihracatını artırmak üzere savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve savunma sanayiinde edinilen becerilerin sivil sektöre yayılımını sağlamak” amaçlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 93). Bu bakımdan savunma sanayiinin yerlilik oranı, dışa bağımlılığı azaltmak konusunda oldukça önem arz etmektedir. Türkiye’nin savunma sanayi yerlilik oranı ise 2018’de %65, 2019’da %67, 2020’de %69 ve 2021 yılında %71 olarak gerçekleşmiştir. İlgili verilere göre Türkiye savunma sanayisinin yerlilik oranı sürekli artmıştır (Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, 2020: 183, 2021: 180, 2022: 166). Türkiye’nin savunma harcamalarının GSYİH (\$) oranının 2019 yılından sonra azalış gösterdiği düşünüldüğünde, ekonomik ve politik konjonktürün belirginleşmesi ile birlikte, Türkiye’nin hem savunma harcamaları hem de savunma sanayi gelirlerinin sıçrayacağı söylenebilir.

Savunma harcamalarını ekonomik olarak etkileyen savunma sanayi ticareti değerlendirdiğinde, SASAD raporunda ithalattaki artışın 2018’de ihracattan daha fazla olma sebebi ise sektörü etkileyen ambargolar nedeni ile stok oluşturma çabası olarak belirtilmiştir. 2019 yılında meydana gelen küresel salgın sebebiyle aksayan tedarik zinciri stok oluşturma çabasını tetiklemiş ve ithalattaki artışın sebebi olarak değerlendirilmiştir. 2020 yılındaki ithalat düşüşünün nedeni uygulanan ambargoların yanı sıra ciro dolayısı ile üretimin düşmesi ile bağlantılı olmasına işaret edilmiştir. İthalatta 2021 yılında 2020 yılına göre %4,58 azalma gerçekleşmiştir. Bu düşüşün, küresel salgın nedeniyle artan stokçuluk faaliyetlerinin azalmasına bağlanabilir (SASAD, 2019: 12; 2020: 15; 2021: 6-17).

Son olarak, Türkiye’nin bulunduğu jeopolitik ve jeostratejik konum, savunma harcamalarının azaltılmasını pek mümkün kılmamaktadır. Son dönemde Türkiye çevresinde yaşanan jeopolitik riskler ve savunma sanayisindeki girişimler sebebiyle oluşan savunma harcamalarındaki artış, eğitim ve sağlık harcamalarına göre istikrarlı artış trendi izlemektedir. Ayrıca savunma donanımlarının maliyetli olması ve birim maliyetlerinin sürekli artmaya devam etmesi de bu artışın diğer nedenlerinden olarak gösterilebilir. Savunma alanındaki yeni teknolojik gelişmeler sebebiyle maliyetlerde yaşanan artışlar bu ilerlemelerden mahrum kalmamak adına katlanılabilmesi gerekli unsur olarak nitelendirilebilir. Özellikle savunma harcamalarının caydırma ve püskürtme işlevlerinin en yüksek verimlilikle işlemesi için optimal düzeyde seyretmesi gerekmektedir. Ayrıca geliştirilen yeni teknoloji aracılığı ile gelecekteki savaş alanlarındaki beklentiler değişmektedir. Bu beklentiler açısından yeni teknolojik ilerlemeler, çok sayıda insansız hava aracının, robot askerlerin ve uzay gemilerinin de içinde bulunduğu gelecekteki savaş alanında köklü değişikliklere yol açması beklenilmektedir. Yeni teknoloji, farklı bir gelecek sunarken savunma harcamalarının artışının kaçınılmaz olacağı öngörülmektedir (Hartley, 2020: 65-71).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Savunma harcamalarına ilişkin 2000-2021 yılları arasındaki değişim çalışmada incelenmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen dönemde savunma harcamalarının değişimi, eğitim ve sağlık harcamaları paralelinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Erişilen veriler değerlendirildiğinde savunma harcamalarının 2015-2021 yılları arasında GSYİH içinde sürekli olarak artış göstermekte olduğu, ancak bununla beraber bu artış ivmesine rağmen sağlık harcamaları ve eğitim harcamalarını aşamadığı gözlemlenmiştir. Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payının süregelen bu artış eğilimine bağlı olarak, savunma sanayi ihracatının da artış eğilimine girdiği gözlemlenmiştir. GSYİH içinde savunma harcamalarına ayrılan payın sürekli artması, savunma harcamalarına duyulan ihtiyaç gereği olarak düşünülmektedir. Artan terör olayları, Türkiye’nin stratejik konumu gereği ulusal güvenliğin göz ardı edilemeyecek derecede önemli olması, komşu ülkelerde meydana gelen olumsuz siyasi koşullar ve savaşlar, savunma harcamalarının artmasının haklı nedenleri olarak göze çarpmaktadır. Türkiye dışındaki diğer NATO ülkeleri bakımında yapılan karşılaştırmada, bu ülkelerin savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı Türkiye ile kıyaslandığında daha fazla olmakla birlikte savunma ihracatından elde

ettikleri gelirler de azımsanmayacak kadar fazladır. Türkiye'nin, savunma sanayisi bakımından uluslararası rekabet koşullarına uyum sağlayabilmesi, ekonomik ve siyasal tehditleri en aza indirmesi için savunma harcamalarında verimliliği artırması ve dışa bağımlılığı düşürmek durumunda olduğu değerlendirilmektedir.

Etik Beyan

Çalışma “Etik Kurul” onayını gerektiren bir çalışma değildir.

Katkı Oranı Beyanı

Araştırma makalesinin taslağının oluşturulmasından son haline gelene kadar yazarların tamamı bilgi ve donanımlarıyla tüm süreçlere katkı yapmış ve son halini değerlendirerek onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2021). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akgül Yılmaz, G. (2019). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Asiloğulları, M. (2020). Türkiye’de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi (1960-2017). *Savunma Bilimleri Dergisi*, 19/1(37), 125-157.
- Ay, H. (2018). *Kamu Maliyesi*. 5. Baskı. İzmir: Kitapana Yayınevi.
- Aytaç, D. (2017). Türkiye’de Savunma Eğitim ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişki Hakkında Ampirik Bir İnceleme. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 39-48.
- Başar, S., Küntü, S. (2012). Savunma Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(10), 1-30.
- Bayraktar, S. (2019). *Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayram, O. (2020). Savunma Sanayinin Gelişiminin İhracat-İthalat Dengesi Üzerindeki Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 163-188.
- Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. K. Hartley ve T. Sandler (Ed.), *Handbook of Defense Economics I* içinde (ss. 45-67). Amsterdam: Elsevier Science.
- Bulutoğlu, K. (1988). *Kamu Ekonomisine Giriş*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Canbay, Ş. (2020). Türkiye’de Savunma Harcamaları İle Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisinin Kısa ve Uzun Dönemli Analizi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 19/1 (37), 2148-1776.
- Ceyhan, M.S.; Asiloğulları, M. (2019). Oecd Ülkelerinde Savunma Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Kapadokya Akademik Bakış*, 3(1), 25-49.
- Deger, S. ve Sen, S. (1995). Military Expenditure and Developing Countries. T. Sandler ve K. Hartley (Ed.), *Handbook Of Defense Economics I* içinde (ss. 275-307). Amsterdam: Elsevier Science.
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 181-199.

- Doğan, A. & Kabayel, E. (2023). Savunma Harcamaları: Türkiye Değerlendirmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 1336-1351.
- Global Firepower, (2021). “Nato Member States Military Strength (2021)” <https://www.Globalfirepower.Com/Countries-Listing-Nato-Members.Php>, (25.11.2021).
- Gökbunar, R., Yanıkkaya, H. (2004). Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1(59), 159-180.
- Hartley, K. (2020). *Defence Economics Achievements and Challenges. Elements in Defence Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macdonald, B. S. (1997). *Military Spending in Developing Countries: How Much is Too Much?* Ottawa: Carleton University Press.
- Mutluer, M. K., Öner, E. ve Kesik, A. (2016). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- NATO, (2021). “Defence Expenditure of Nato Countries (2014-2021)”, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/6/pdf/210611-pr-2021-094-en.pdf, (27.11.2022).
- NATO, (2022). “Defence Expenditure of Nato Countries (2014-2022)”, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/3/pdf/230321-def-exp-2022-en.pdf, (27.11.2022).
- NATO, (2014). “Wales Summit Declaration. Press Release” https://www.Nato.Int/Cps/En/Natohq/Official_Texts_112985.Htm, (15.12.2021).
- Özsoy, O. (2002). Budgetary Trade-Offs Between Defence, Education and Health Expenditures: The Case of Turkey, *Defence and Peace Economics*, 13(2) 129–136.
- Peynirci, S. (2019). *Türkiye’de 2000 Sonrası Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. (Yüksek Lisans Tezi)*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği, (Sasad), (2019). “Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği 2019 Performans Raporu”, <https://www.sasad.org.tr/sasad-performans-raporu>, (27.11.2022).
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği, (Sasad), (2020). “Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği 2020 Performans Raporu”, <https://www.sasad.org.tr/sasad-performans-raporu>, (27.11.2022).
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği, (Sasad), (2021). “Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği 2021 Performans Raporu”, <https://www.sasad.org.tr/sasad-performans-raporu>, (27.11.2022).
- Sıprı (2022). “Military Expenditure Database”. <https://www.Sipri.Org/Databases/Milex>, (05.11.2022).
- Statista, (2021). “Total Health Expenditure as Share of Gdp in Turkey From 2000 to 2019”. <https://www.Statista.Com/Statistics/893497/Health-Expenditure-As-Share-Of-Gdp-In-Turkey/> (05.11.2022).
- The World Bank, (2021). Military Expenditure (% of Gdp)–Turkey. <https://Data.Worldbank.Org/Indicator/Ms.Mil.Xpnd.Gd.Zs?End=2020&Locations=Tr&Start=2000>, (05.11.2022).
- Tüğen, K. (1988). Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3(2), 285-302.

Doğan, A. & Kabayel, E. (2023). Savunma Harcamaları: Türkiye Değerlendirmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 1336-1351.

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). “On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)” https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf, (27.11.2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2021). “2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, <https://www.sbb.gov.tr/2022-yili-cumhurbaskanligi-yillik-programi-25-10-2021-tarih-ve-31639-mukerrer-sayili-resmi-gazetede-yayimlanmistir/>, (27.11.2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2020). “2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/11/2021_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf, (27.11.2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). “2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf, (27.11.2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2018). “2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf, (27.11.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2021a). “Education Expenditure Statistics, 2020” <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Education-Expenditure-Statistics-2019-33670&Dil=2>, (05.11.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2021b). “Health Expenditure Statistics, 2020” <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=37192&Dil=2>, (05.11.2022).

Extended Abstract

Defense Expenditures: Evaluation of Turkey

The place, size and importance of the defense industry and defense expenditures in the world economy attracts attention. Major wars, political conflicts between countries and treacherous terrorist incidents have increased the scope and size of defense expenditures. Defense expenditures are sometimes described as inefficient and sometimes as productive expenditures. In the literature, there are opinions based on the understanding that defense expenditures, injected into the economy through various means, contribute to growth without negatively affecting production and investments, and even by positively affecting these variables. On the contrary, opinions that defense expenditures are inefficient and that they are the reason for diverting resources from productive areas have often appeared in the literature. The course of defense expenditures is constantly changing. After the economic crisis in Turkey in 2000, the Turkish economy started to develop, economic data started to be positive, unemployment, inflation, current account deficit etc. Apart from its structural problems, the positive process in the Turkish economy continued until the global economic crisis. With the 2008 global crisis originating from the USA, the Turkish economy was also negatively affected by the crisis, and economic data deteriorated. However, despite the decreases in all sectors, defense expenditures were not affected much by the global crisis. The reason for this is that defense expenditures have different strategic dynamics and defense is important for national security. Although defense expenditures have opportunity costs, they help to achieve positive developments in various areas. The development of the defense industry has various effects on foreign trade, employment and growth. Education and health expenditures, which take a significant share of the budget and play a leading role for the society, are other items that need to be examined together with defense expenditures. Because these two expenditure items contain important externalities for the development and development of society. In the study, the defense expenditures of Türkiye and NATO member countries were tried to be examined. In addition, an attempt has been made to explain the share of defense expenditures in the economy by making comparisons in terms of the composition of defense expenditures and the size of defense expenditures in the budget compared to education and health expenditures, which are other main public expenditures. This study aims to present a descriptive analysis by evaluating the national defense service, one of the most important indicators of national sovereignty, specifically for NATO and Turkey. The literature review shows that countries tend to increase their defense expenditures in a sustainable manner and allocate resources to many expenditure channels in this process. This trend is important. Additionally, within the scope of the study, evaluations were made in line with fiscal and economic indicators specific to Turkey. Thus, the change in defense expenditures between 2000 and 2021 was tried to be examined in the study. The change in defense expenditures in the mentioned period was tried to be evaluated in parallel with education and health expenditures. When the accessed data was evaluated, it was observed that defense expenditures were constantly increasing in GDP between 2015 and 2021, but despite this increase momentum, they could not exceed health expenditures and education expenditures. Depending on this ongoing increasing trend in the share of defense expenditures in GDP, it has been observed that defense industry exports have also entered an increasing trend. The continuous increase in the share allocated to defense expenditures in GDP is considered to be a requirement for defense expenditures. Increasing terrorist incidents, the importance of national security that cannot be ignored due to Turkey's strategic location, negative political conditions and wars occurring in neighboring countries stand out as justified reasons for the increase in defense expenditures. In the comparison made with respect to other NATO countries other than Turkey, the share of defense expenditures of these countries in GDP is higher compared to Turkey, and their revenues from defense exports are also considerable. It is evaluated that Turkey needs to increase efficiency in defense expenditures and reduce foreign dependency in order to adapt to international competitive conditions in terms of the defense industry and to minimize economic and political threats.
